Старий селянин зупинився на ганку школи. Ще надворі він скинув капелюха і, щоб дати про себе знати, затупав ногами, ніби збиває з чобіт болото. Та де взятися болоту? Адже було сухо, стояло літо вповні, пора гарячої праці. Коли вже вчитель зробив старому селянинові таку честь, що в будень покликав його до школи, то старий хоче повестися так, як учили його батьки. А батьки вчили виявляти до панів шану.

Старий ще раз потупотів ногами і прокашлявся: може, нарешті, почують його.

Учитель уже чекав старого, вийшов йому назустріч.

— Вітаю вас, дядьку Яноше! Заходьте далі, заходьте, заходьте!

Учитель розмовляв з ним так, як личить розмовляти молодому вчителеві, що хоче догодити селянинові. Він хотів показати, який бажаний гість завітав до нього, і тому всміхався, увивався коло старого, що не заходив до школи, відколи полагодили будинок.

— Красненько дякую, пане учителю,— відповів старий і з тривогою в серці, ніби тут чигало на нього щось неприємне, переступив поріг. Ніколи не знаєш, чого ті пани хочуть.

Вчителева кімната така ж нова, як і весь шкільний будинок. Старий не дуже розглядався, але йому відразу не сподобалося, що в невеличкому селі побудували під школу такий величезний палац. Не до вподоби було йому і те, що в кімнаті такого хирлявого вчителя занадто панські меблі. Не так-то жилося за часів його молодості, коли школа була покрита очеретом, а вчитель був старий і жив дуже бідно.

— Ну, дядьку Яноше, чи здогадуєтесь, для чого я вас покликав?

— Скажете, пане вчителю, то знатиму,— обережно відповів старий.

— Покликав я вас, дядьку Яноше, у дуже важливій справі.

Сімдесятирічний дід уважно і незрушно дивився на вчителя. Йому не подобався солодкий вчителів тон. За його молодості пани не так розмовляли з селянином. Тоді до селянина озивалися такими словами: "Гей, ти!" Та ще: "Мовчати!.." Мабуть, щось нині ховається за отим медом...

— Отже, дядьку Яноше, річ у тім, що я з вашого онука хочу зробити пана.

На обличчі старого не ворухнувся жоден м'яз. Він чекав. Чекав, що з того вийде.

— У вашого онука Яніка розумна голова... Уже шостий рік він — гордість нашої школи. Найкращий, найстаранніший, найспритніший учень. А я вже давно збираюся віддати якусь убогу дитину до вищої школи. До колегіуму. Знаєте, що таке колегіум? Куди панські діти ходять. Дорого коштує та школа, та я вже все влаштував: вашого онука приймуть і безкоштовно вчитимуть — дадуть йому освіту. З нього може вийти будь-хто. Піп, учитель, адвокат або суддя. Зрозуміли?

— Чую ж, вельможний пане! — сказав старий задумавшись.

— То що скажете? Віддасте його?

Бодай би був учитель не питав цього, бо дід одразу догадався, що тут дещо й від нього залежить. Коли щось просять, то треба добре обмізкувати справу.

— Щодо нього,—сказав старий, — то він — мій.

— Правда, він — ваш.

— Він мій, вельможний пане, бо його батько помер на хворобу, яку придбав на війні. То був мій син. Коли він помер, залишилося на мене троє дітей. А коли і невістка упокоїлася, то всі трійко дітей стали моїми. Я їх годую, я їх зодягаю, я сплачую за них штраф. Коли діти сидять дома, бо дуже далеко живемо і взимку без добрих чобіт годі добратися до школи, мене карають.

— Ну гаразд, це не так уже й страшно. За Яніка вас ніколи не карали. Натомість на кожне різдво він діставав чоботи. Правда?

Старий мовчав: пани хочуть позбавити його права на дитину.

— Та цим ще не розрахувалися за нього,— відказав селянин.

— Не будемо торгуватися,—сказав учитель.— Тепер таке щастя спіткало дитину, за яке ніколи не зможе віддячити. Запишемо вашого онука до колегіуму.

— Та це ще не зовсім так,— мовив старий.

— Чому?

— Нема в нього путящого одягу.

— Не біда,— сказав учитель.— Я так люблю вашого хлопчика, що ладний зібрати в сільської інтелігенції кошти на одяг і на дорожні витрати. Сам поїду з ним і все влаштую. Я щасливий, що можу віддати до колегіуму такого здібного хлопчика.

— А чому ви, пане вчителю, хочете, щоб з нього був пан?

— Бо здібний. Бог наділив його неабияким розумом. Така іскра не сміє погаснути. Ну! Що ж, домовилися?

Старий мовчав.

— Хлопець мій,— нарешті відказав серйозно.— Спритний дітвак. Уже маю з нього користь на господарстві. Він, треба сказати, до всього удатний. Уже править кіньми так, наче господар. Навесні вже орав. Перевертав плуг, що аж. А тепер уже не треба буде ходити до школи — може працювати.

— Ким він хоче бути? — запально мовив молодий учитель.— Хіба ви не раді, що ваш онук стане паном?

— Радий, вельможний пане. Але я хотів би знати, що я за те дістану?

— Як це — дістанете?

— Бо панам дуже поталанить з ним. Чудовий хлопчина. Бо коли віддам його, то таку славну дитину матимуть, що аж. Оддати таке старанне, працьовите, метке хлоп'я? То, повірте, не легка справа.

— А як ви думаєте?

— Бачите, пане, дитина моя. Від мене її ніхто не може забрати, навіть закон. Раз візьмуть її од мене тепер, коли вже користь дає, то що мені буде?

Учитель здивовано слухав старого.

— Бо дотепер не мав я з нього користі,— вів далі старий.— Він був малий, та й до школи мусив ходити. А тепер виріс, став такий, що серце плакатиме за ним, коли його візьмуть.

— То що ви хочете?

— Коли візьмуть його... за пана... Хто відшкодує мені збитки?

І непохитно вірячи в свою правоту, старий спокійно дивився в обличчя вчителя — представника панів, що хочуть для своєї користі відібрати од нього його власне добро.

— Даром, пане, я його не віддам. А заплатять мені за збитки, то я не проти.

Старий скидався на варвара-работорговця, що продає дитину в неволю.

— А що хочете дістати за нього?

— Нехай вельможний пан чи інші пани дадуть мені замість нього іншого хлопця. За той час, поки мій онук навчатиметься, нехай би той хлопчина робив дома його роботу.

— Так не можна, батечку,— учитель почав губити надію.

— А інакше угоди не буде... Пани відбирають од нас гроші, нашу землю, навіть повітря, а тепер забаглося їм і наших найкращих дітей? Бо й для вас не годиться погане. І ви лише найкраще вибираєте. Отже, коли хочете примножити панів,— платіть.

І вчитель не міг заперечити старому селянинові.